

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2020

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 29.

SWITSUNDZUXO EKA VAKOREKETI

- Xiletelo xa makoreketelo lexi xo va xiletelo eka vakoreketi.
- Xi ta kaneriwa na swipano swa vakoreketi va swifundzankulu ku nga si sunguriwa ku koreketa etindhawini to hambanahambana.
- Tinhlamulo ta vakamberiwa ti fanele ku tekeriwa enhlokweni ku ya hi vuswikoti bya vona.

SWILETELO SWA MAKOREKETELO

- Laha mukamberiwa a nga hlamula swivutiso swo tlula nhlayo leyi languteriweke, koreketa nhlamulo yo sungula. **(Mukamberiwa a nga fanelangi ku hlamula xivutiso xa xitsalwana na xa ximbangu swa muxaka wun'we wa tsalwa.)**
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune eka XIYENGE XA A, (swithokovetselo swa ndzawulelo), koreketa swimbirhi leswo sungula ntsena.
- Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso swimbirhi swa xitsalwana kumbe swimbirhi swa ximbangu eka SWIYENGE swa B na C, koreketa nhlamulo leyo sungula, u tshika leyi landzelaka. Loko mukamberiwa a hlamurile swivutiso hinkwaswo swa mune, koreketa ntsena swivutiso leswo sungula eka XIYENGE xin'wana na xin'wana, ntsena loko ku ri leswaku u hlamurile xivutiso xin'we xa xitsalwana na xin'we xa ximbangu.
- Loko mukamberiwa a nyikile tinhlamulo timbirhi laha yo sungula yi vaka yi hoxekile, leyi landzelaka yi va yi ri leyi faneleke, koreketa nhlamulo leyo sungula u tshika leyi landzelaka.
- Loko tinhlamulo ti nga nomboriwangi hi mfanelo, koreketa ku ya hi xiletelo xa makoreketelo.
- Loko xihoxo xa mapeletelo xi ri na nkucetelo eka nhlamuselo ya nhlamulo, xi hoxise. Loko xi nga kuceteli nhlamuselo, xi nyike nkutlunya.
- **SWIVUTISO SWA XITSALWANA**
 - Loko xitsalwana xi komile ku tlula ntsengo lowu languteriweke wa marito, u nga xupuli mukamberiwa hikuva u ta va a tixupurile eka timaraka ta xivumbeko. Loko xitsalwana xi lehile ku tlula mpimo, koreketa ku ya hi vuswikoti bya mukamberiwa kutani mi kana na vakoreketinkulu. **Tirhisa tirhubiriki ta makambeelo eka XITANDZHAKU XA A na XITANDZHAKU XA B ku kambela switsalwana swa vakamberiwa.**
- **SWIVUTISO SWA XIMBANGU**
 - Loko mukamberiwa a nga tirhisangi mimfungho yo tshaha, **a nga xupuriwi.**
 - Eka swivutiso leswi lavaka MAVONELO NA MATITWELO, a ku na timaraka leti nyikiwaka eka tinhlamulo ta INA/E-E kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.
 - Tinhlamulo ta HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA YA NTIYISO/MAVONELO a ti averiwi timaraka. Ku seketela hi kona ku averiwaka timaraka.

XIYENGE XA A: VUTLHOKOVETSERI**SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO****TSIMA RA VUTLHOKOVETSERI: MJ Baloyi et al.****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA****'MIHLOLO A YI DYIWI' – KJ Ngobeni****SWITSUNDZUXO**

- Tirhisa swikombiso leswi landzelaka tanihi swiletelo swo koreketa xivutiso lexi.
- Mahlamulelo ya nga hambana ku ya hi matwiselo ya mukamberiwa ya xitlhokovetselo.
- Tirhisa rhubiriki leyi nga eka papila ra 28 ku koreketa xivutiso lexi.

TINHLAMULO LETI LANGUTERIWEKE

Mutlhokovetseri u tirhisile ririmi hindlela ya vutshila ku hlamusela xiyimo xo ka xi nga tsakisi lexi nga kona laha tikweni, laha vaakatiko va lwisanaka na vahlampfa lava nga kona, va va phangela nhundzu ya vona na ku va hisela mabindzu va rivala leswaku van'wana va vaakatiko va Afrika-Dzonga va tshame va balekela ematikweni ya vona loko xiyimo xa ha bihile. U humelerisile mhaka leyi hi ku vuyelela swivulavulelo eka mintila yin'wana ya xitlhokovetselo, ku ri ndlela yo tiyisisa/tshikelela endlelo leri ro biha ra vaakatiko ehenhla ka vanhu va matiko mambe.

- Mutlhokovetseri eka ntila wa 4 lowu nge: 'Swilo swi nga yima hi nhloko!' u tirhisile xivulavulelo 'ku yima hi nhloko' ku kombisa leswaku xiyimo laha tikweni xi cincile a xa ha ri xiswona leswa khale laha a ku hanyiwa hi kurhula na rirhandzu.
- Ku va a kombisa leswaku leswi humelelaka laha tikweni swa hlamarisa no chavisa, mutlhokovetseri eka ntila wa 6 u tirhisile xivulavulelo 'ku tsema nhlana', leswi vulaka ku chavisa; laha a nge: 'Mihlolo yo tsema nhlana wa n'wana sirha'.
- Xivulavulelo xa 'ku tsema mi yi vona' eka ntila wa 15 lowu nge: 'Mi tsemile mi yi vona,' xi vula ku va munhu a suka a tsutsuma. Mutlhokovetseri u xi tirhisile ku kombisa leswaku vaakatiko hi ku vona ku tika ka xiyimo laha tikweni va karile va tsutsumela ematikweni ya le handle ku ya kuma vutumbelo.
- Mutlhokovetseri eka ntila wa 18 lowu nge: 'Mi kanya timbilu mi xija, mi khemba, mi hisa,' u tirhisile xivulavulelo 'ku kanya mbilu' leswi vulaka ku tiyisela, ku kombisa leswaku vaakatiko lava va ya emahlweni va tiyisela ku endla swo biha va karhi va swi tiva leswaku a swi nga fanelangi. Va va ba hi tihanyi no hisa swilo swa vanhu lava.
- Eka ntila wa 31 mutlhokovetseri u ri: 'Mi nga rivali ku ri swa jika swilo, mi thyakisa xihlovo leswi mi kolweke?' Hi xivulavulelo xa 'ku thyakisa xihlovo' lexi vulaka ku va munhu a onha endzhaku ka ku kuma ku pfuneka mutlhokovetseri u kombisa leswaku vaakatiko hikokwalaho ka leswi laha tikweni se swilo swi langutekaka swi tshamisekile va sungula ku kholela vanhu va matiko mambe va rivala leswaku va ta tlhela va lava ku pfuniwa hi vona minkarhi leyi taka.

Matirhiselo ya mutlhokovetseri ya swivulavulelo eka mintila yin'wana ya xitlhokovetselo lexi ya humelerisa vutshila bya yena byo paluxa hungu ra ku va a komba vaakatiko hilaha leswi va swi endlaka swo xanisa no kholela vanhu va matiko mambe swi biheke hakona; hikokwalaho va fanele ku swi tshika.

MAAVELO YA TIMARAKA:**V = 06****X&R = 04**

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 28. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[10]**XIVUTISO XA 2: XIMBANGU****'MBILU YA WENA I LWANDLE' – MT Mahuntsi**

- 2.1 Mutlhokovetseri u humelerisa xifaniso xa wanuna loyi a tsakeke hi hanyelo ra nsati wa yena loyi a kotaka ku hlayisa vana va wanuna loyi, lava a nga n'wi kuma a ri na vona naswona loyi a hlayisaka vatswari na vamakwavo va yena handle ka ku langutisa swihoxo swa vona, leswi endlaka leswaku wanuna loyi a n'wi khensa swinene. ✓✓ (2)
- 2.2 'U hanya bya Gabriele.'/Ntila wa 4. ✓ (1)
- 2.3 fanela./B. ✓ (1)
- 2.4 'Swiciwana' i vana va huku kasi 'ku tlhotlhorha' swi vula ku huma ka swihukwana ematandzeni. ✓ Hi mintila leyi mutlhokovetseri u vutisa munhu loyi a tlhokovetselaka hi yena leswaku u swi kotisa ku yini ku hlayisa vana lava nga riki va yena. ✓✓ (3)
- 2.5 Hileswi a vonaka nsati wa yena a ri munhu wo rhula/tiyisela. ✓ (1)
- 2.6 Swa ndzi tsakisa hikuva swi vula leswaku ku kala a ndhundhuzeriwa hi nuna wa yena u endla swa kahle. ✓✓ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[10]

XIVUTISO XA 3: XIMBANGU**'HI LO YINI HINA?' – MA Khosa**

- 3.1 Mutlhokovetseri u vilerisiwa hi vanhu lava tiendlaka vafundhisi hi xikongomelo xo tifumisa va tirhisa rito ra Xikwembu ku endla mali, laha a vutisaka leswaku Xikwembu xi ri yini hi vanhu lava. U lava ku tiva loko Xikwembu xi tsaka hi swiendlo swa vona.√√ (2)
- 3.2 'Swifundhisana swo pfumala ni maphepha i matutu.'/Ntila wa 14.√ (1)
- 3.3 tele./A.√ (1)
- 3.4 Endlwini ya Hosi ku vuriwa ekerekeni.√ Hi ntila lowu mutlhokovetseri u vula leswaku na le kerekeni a ku na kurhula hikuva vanhu va lwela mali.√√ (3)
- 3.5 U vula leswaku etikerekeni minkarhi hinkwayo loko ku hlanganiwa ku humesiwa mali ku tlula ku vulavula hi rito ra Xikwembu naswona ku tekiwa nkarhi wo leha eka xiyenge lexi.√ (1)
- 3.6 Ya khorwisa hikuva va kona vafundhisi lava va fambaka va chumayela etikerekeni, emabazini na le mathekisini xikongomelo ku ri ku tivuyerisa hi tlhelo ra mali.√√ (2)
- (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) [10]

XIVUTISO XA 4: XIMBANGU**'VUTSWARI BYA VUPHUKUPHUKU' – NW Phakula**

- 4.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi manana loyi a a nga pfumeli leswaku n'wana wa yena a tshinyiwa loko a hoxisile, laha a a n'wi kanetela naswona loko va n'wi tsundzuxa a a nga yingisi. Eku heteleleni n'wana wa yena u dlayiwile a ri ku onheni, leswi vileriseke no nyumisa mana wa yena.√√ (2)
- 4.2 'Timbhoni hi lava tinguvu leto basa paa!'/Ntila wa 5.√ (1)
- 4.3 ri ntsongo./B.√ (1)
- 4.4 'Nyini' swi vula mutswari kasi 'Mbyana' i xifuwo xa le kaya lexi tirhisiwaka ku rindza na ku hlota.√ Eka xitlhokovetselo lexi mutlhokovetseri u tirhisile riviti 'nyini' ku vula mutswari loyi a nga kurisangiki n'wana wa yena hi mfanelo, a tlhela a tirhisa riviti 'mbyana' ku vula n'wana loyi a nga kurisiwangiki kahle. Mutlhokovetseri eka ntila lowu u hlamusela leswaku ku vitaniwile mutswari loyi leswaku a ta teka n'wana wa yena wo pfumala mahanyelo a ya tilahlela yena.√√ (3)
- 4.5 I ku kombisa ku xaniseka loku manana loyi a nga ta hlangana na kona hi ku ka a nga yingisi loko a tsundzuxiwa.√ (1)
- 4.6 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a pfumela ku pfuniwa hi vanhu van'wana ku tshinya n'wana wa yena loko a dyohile leswaku a ta kula a ri na mahanyelo lamanene lama nga ta tlhela ya tsakisa no vuyerisa vanhu hinkwavo.√√ (2)
- (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NA

XITLHOKOVETSELO XO KA XI NGA RI XA NDZAWULELO**SWILO SWA HUMELELA – KJ Ngobeni na SJ Malungana****XIVUTISO XA 5 (XIMBANGU)****'A MI VA YISA KWIHI?' – SJ Malungana**

- 5.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi vatswari lava tsandzekaka ku hlayisa vana va vona hi mfanelo.√ Mutlhokovetseri u tsundzuxa vana lava leswaku loko va xanisiwa va fanele ku ya mangala enawini leswaku va ta pfuneka.√ (2)
- 5.2 'Nsele wa n'wina mi wu thwaserile eka yunivhesiti yihi?'/Ntila wa 11.√ (1)
- 5.3 tele./A.√ (1)
- 5.4 Riencisi 'cowee!' ri vula ku pfumaleka ka huwa.√ Mutlhokovetseri eka ntila lowu u hlamusela leswaku loko vatswari lava va xanisaka vana va ta khomiwa hinkwavo va ya pfaleriwa ekhotsweni ku ta sala ku ri na kurhula etikweni.√√ (3)
- 5.5 U vula leswaku mhaka yo va vatswari lava va xanisa vana yi le kusuhi na ku hela/herisiwa.√ (1)
- 5.6 I xitsundzuxo xa kahle hikuva leswi vatswari lava va swi endlaka swa ku xanisa vana i ku tlula nawu wa tiko hikokwalaho va fanele ku mangaleriwa emaphoriseni leswaku vana lava va kota ku pfuneka.√√ (2)
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) [10]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NOVHELE/MFUWO WA RIXAKA**NOVHELE****XIVUTISO XA 6: XITSALWANA****MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

Ku va munhu a tixanisa hi ku lava ku tiyisisa leswaku munhu un'wana a nga humeleli evuton'wini, swi nga endla leswaku a hetelela a xaniseka swinene. Leswi swi tiyisisiwa hi ku va Johnson Hlongwane a tirhisile tindlela to hambanahambana leti landzelaka ku tiyisisa leswaku Chavalala a nga humeleli efemeni ya PPE.

- Hlongwane a a fanele a tirhisana hi kurhula na Chavalala tanihileswi yena a a ri mupfuneti wa mininjhere Brooks, loko Chavalala a ri muhlanganisi efemeni ya PPE.
- Loko ku pfulekile xivandla xa vuhlanganisinkulu efemeni ya PPE Hlongwane u ringetile leswaku Chavalala a nga xi kumi xivandla lexi hi ku tirhisa tindlela to hambanahambana. U hlohloterile mininjhere Brooks leswaku Chavalala a nga nyikiwi ntirho wa vuhlanganisinkulu, a vula leswaku wa ha ri ntsongo, yi ri ndlela yo n'wi sivela ku tlakusiwa.
- Hlongwane na vanghana va yena va kunguhatile leswaku ku yiviwa cheke ehofisini ya Nyeleti ku ya hakeriwa xikweleti xa Chavalala eka OK eTzaneen leswaku loko swi ta kumeka Chavalala na Nyeleti va ta hlongoriwa entirhweni.
- U byerile Mukhari loyi a va tirha swin'we efemeni ya PPE leswaku loko yena a ha ri mupfuneti wa mininjhere Chavalala a nge pfuki a tlakusiwile.
- Loko va ri ehodela na vadayirekitara, Hlongwane u hemberile Chavalala a ku u ya entirhweni a nwile byalwa kambe loko a vona valungu a a tiendla onge a nga nwi.
- Loko a twile leswaku Chavalala u fanele ku ya eEurope, u hlohloterile Brooks leswaku a nga pfumeleli munhu wa xiyimo xo fana na Chavalala ku ya yimela feme, a vula leswaku loyi a nga na ndzhuti a nga yimelaka feme i Mathebula.
- U khomisile Nyeleti hi maphorisa hi xikongomelo xo thyakisa vito ra Chavalala hikuva a a swi tiva leswaku cheke yi hakerile xikweleti xa yena (Chavalala) leswaku a ta hetelela a khomiwile na yena.
- Hlongwane u sungurile ku xaniseka loko a vona leswaku maphorisa ya lemukile tindlela ta yena ta vukungundzwana. U tsutsumerile eKatlehong eka ntukulu wa yena Lunga Khuzwayo loyi a a ri gqweta ku ya lava ku pfuneka. Loko a ta va a twile leswaku maphorisa ma sungula ku sechana na yena leswaku ma ta n'wi khoma, u yile eka n'anga ya yena Xingovenana leswaku a papalata ku pfaleriwa. Loko a vuyile hi le Katlehong u sungurile ku penga a hluvula na swiambalo ehofisini ya yena, laha emakumu yena na vanghana va yena va nga khomiwa va ya pfaleriwa ekhotsweni.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti kombisa tindlela leti Hlongwane a ti tirhiseke efemeni ya PPE ku tiyisisa leswaku Chavalala a nga tlakusiwi, leswi n'wi vangeleke ku xaniseka swinene evuton'wini.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (✓), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 7: XIMBANGU**MULUNGUNTIMA – TH Khosa**

- 7.1 Swi le femeni ya PPE.√ (1)
- 7.2 Mlambo./B.√ (1)
- 7.3 Eka vuendzi byo sungula phorisa Mlambo a a hlundzukile swinene kasi eka lebya sweswi u tikomba a tsakile no ta hi moya lowunene.√√ (2)
- 7.4 Ya kombisa moya wo chuhwa/chava hi ku va a ehleketa leswaku swi nga endleka phorisa Mlambo a tele ku tlhela a ta ya n'wi pfalela ekhotsweni.√√ (2)
- 7.5 I phorisa Mlambo√ hikuva u endlile ndzavisiso lowu endleke leswaku Chavalala a nga pfaleriwi, leswi siveleke Hlongwane ku fikelela ku navela ka yena ko n'wi hlongorisa entirhweni a ngenisa munghana wa yena George Mathebula.√ (2)
- 7.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku ku tirha hi ku tshembeka swa vuyerisa./Ndzi dyondzile leswaku munhu a nga hlula miringo yo tala loko a tirha hi ku tshembeka entirhweni.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 7.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a va endlela leswaku Chavalala a ta kota ku sivela mhaka yo ngenisiwa ka Mathebula entirhweni tanihileswi a a nga yi tivi.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 7.8 I mhaka ya kahle hikuva tanihi vatirhikulobye swi fanerile leswaku va seketelana loko un'wana a humelerile hi khombo ro karhi.√ (Maraka i yo seketela ntsena.) (1)
- 7.9 I Nkanyani√ na Ngobeni.√ (2)
- 7.10 Xingovenana i n'anga leyi Hlongwane a nga ya eka yona leswaku yi n'wi pfuna hi mirhi yo sirhelela xitulu xa yena efemeni ya PPE.√√ (2)
- 7.11 Maria Mashele i xigangu xa Mathebula./I varhandzani.√√ (2)
- 7.12 A a endlela leswaku a ta kota ku kuma vundzeni bya hilaha un'wana na un'wana wa vahehliwa a hoxeke xandla hakona eka nandzu lowu a va hehliwa hi wona wo yiva cheke.√√ (2)
- 7.13 Timhaka ta vukungundzwana, mavondzo na rivengo leti humelelaka emitirhweni.√√ (2)
- 7.14 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku timhaka ta xihundla a ti fanelangi ku byeriwa munhu hikuva na yena u ta ya byela un'wana kutani ti hetelela ti tiviwa hi vanhu hinkwavo.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 8: XITSALWANA**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mtombeni**

Xivuriso lexi nge: 'Nyama yo ndzoveteriwa yi handzula mbita' kumbe 'Nyama yo sindzisiwa yi handzula mbita' xi hlamusela leswaku nchumu wo sindzisiwa a wu na mihandzu kumbe mbuyelo lowunene, leswi ku nga ntiyiso. Mhaka leyi yi tipaluxa swinene eka vana va Mufundhisi Tlhomandloti lava nga tsandzeka ku hanya hi tindlela letinene leti a va sindzisiwa ku ti landzelela hi tata wa vona.

- Mufundhisi Tlhomandloti a a tshamela ku sindzisa vana va yena ku hanya hi tindlela leti a ti tsakeriwa hi yena to hambana na vana van'wana, ku tlula hinkwavo eka hinkwaswo.
- Hambileswi Madambi a a tlharihile eka swa tidyondzo, a a nga hlambi, leswi a swi vilerisa tata wakwe kambe hikuva Madambi a swi nga ri swa yena a a tshama na thyaka naswona a a ri munhu wa futa.
- Tlhomandloti u alerile n'wana wa yena Madambi ku teka Soluka, nhwana loyi a a n'wi rhandza ku va nsati wa yena hikokwalaho ka leswi a a ri Muqhoza, a vula leswaku u fanele ku teka nhwana wa Muchangana, leswi endleke leswaku Madambi a vula leswaku swa antswa a nga teki nsati kutani a hanya hindlela yo ka yi nga tsakisi hikuva se a a tinyiketerile ngopfu ebyalweni. Leswi swi endlile leswaku a hetelela a tekile Soluka loko tata wa yena a lovine.
- Nyiko yena hi ku lava ku tsakisa tata wakwe u dyondzerile vufundhisi kambe u tsandzekile ku hanya hindlela leyi languteriweke tanihileswi a swi nga ri swa yena; u kale a wela endzingweni wo rhandzana na xirho xa kereke ya yena N'wa-Mdanisi, leswi nga amukelekiki kutani a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi, a hetelela hi ku tidlaya hikokwalaho ka leswi a a tivona a dyohile ngopfu hi ku va a khomisile tata wa yena tingana na ku va a tsandzekile ku landzelela minkondzo ya yena.

Ku tsandzeka loku ka vana va Tlhomandloti ku fikelela ku rhandza ka tata wa vona swi tiyisisa mhaka ya leswaku nchumu wo sindzisiwa ku nga ri ku rhandza ka vona a swi vanghi na mbuyelo lowunene.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 9: XIMBANGU**MIBYA YA NYEKANYEKA – BKM Mthombeni**

- 9.1 Hileswi Mufundhisi Nyiko Tlhomandloti a rhandzaneke na xirho xa kereke ya yena, N'wa-Mdanisi loyi a heteleleke a biha emirini/ kutani swirho swa huvo ya vufambisi bya kereke swi boheka ku hlangana leswaku swi ta tlhuvutsa mhaka leyi.√√ (3)
- 9.2 Madambi i makhombo kumbe ku tikeriwa loku munhu a hlanganaka na kona evuton'wini,√ leswi yelanaka na ku tikeriwa loku Madambi a hlanganeke nakona evuton'wini hikokwalaho ka tata wakwe loyi a n'wi ariseke ku tekana na Soluka kutani a tilan'wa a hetelela hi ku tinyiketela ebyalweni, leswi n'wi vangeleke ku xaniseka.√√ (3)
- 9.3 A a ri na ntlimbo wa le handle√ lowu a a vangeriwile wona hi N'wa-Mdanisi loyi a nga n'wi xenga ku kondza a rhandzana na yena, leswi nga endla leswaku a kala a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi.√√

KUMBE

- A a ri na ntlimbo wa le ndzeni√ lowu a nga lo tivangela hi ku ala a yisa emahlweni rirhandzu ra yena na N'wa-Mdanisi ku kondza a n'wi kumisa khwiri, leswi nga endla leswaku a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi.√√ (3)
- 9.4 I ku tiyisisa/tshikelela mhaka ya leswaku ku va vana va nga ha yingisi kumbe ku landzelela ku rhandza ka vatswari va vona se a swi andzile ngopfu naswona hambu vatswari vo swi laviswa ku yini a swi nga ta koteka leswaku xiyimo xi tlhela xi tshamiseka./I ku tiyisisa/tshikelela mhaka ya leswaku n'wana na mutswari a hi nchumu wun'we, ku rhandza ka mutswari ku nga ka ku nga vi leswi n'wana a rhandzaka swona.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 9.5 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva tanihi wanuna a a fanerile ku teka nsati a ta kota ku kuma vana leswaku xivongo xa ka vona xi nga fi kambe xi kula ku ya emahlweni.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama ya twisisekaka.) (2)
- 9.6 Ma runguriwile eka nhlengeletano ya vadyondzisi eMeadowlands./ eMeadowlands.√ (1)
- 9.7 A a ri munhu wa rirhandzu wo kota ku amukela munhu un'wana na un'wana./A a ri wansati wo titsongahata, loyi a a nga kaneti leswi a swi vuriwa hi nuna wa yena.√√ (2)
- 9.8 Loko Mufundhisi Tlhomandloti a ha hanya, Nyiko u tlurile ku navela ka tata wa yena hi ku rhandzana na N'wa-Mdanisi kasi Madambi u tekanile na Soluka loko tata wa yena a hundzile emisaveni.√√ (2)

- 9.9 Swi kombisa leswaku a a ri munhu loyi a a kota ku hlayisa swihundla swa ndyangu wa ka vona hikuva a nga paluxangi leswaku u lo aleriwa hi tata wakwe ku teka nhwana loyi a a rhandza yena.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.10 Leswaku rirhandzu ra ntiyiso a ri tsekatekisiwi hi swiyimo kambe ri ta tshama ri ri kona.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ri hele kahle hikuva Madambi na Soluka va swi kotile ku tlhela va yisa rirhandzu ra vona emahlweni.√√

KUMBE

- A ri helangi kahle hikuva Madambi a a fanele a nga pfumelangi ku tekeriwa xiboho hi tata wa yena loko a ha hanya kambe loko se a hundzile emisaveni a xi landzula hikuva swi nga endleka tata wa yena a nga etleli hi kurhula.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 9.12 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a khongelela xiyimo lexi leswaku mbilu ya tata wa Madambi yi ta olova; leswaku a ta hetelela a tekiwile hi nuna loyi a n'wi rhandzaka./A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a tikumela jaha rin'wana leri nga ta n'wi teka a hambana na Madambi hikuva yena u lawuriwa hi tata wa yena, handle ko titekela xiboho tanihi wanuna.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 10 (XITSALWANA)**XIMITANTSENGELE – IS Shabangu**

Munhu u fanele ku enerisiwa hi leswi a nga na swona. Leswi swi vula leswaku a nga fanelangi ku sola kumbe ku tekela ehansi leswi nga swa yena hi ku tsakisiwa hi swa van'wana. Hakanyingi loko munhu a nga enerisiwi ku tala ku va na switandzhaku leswi nga tsakisiki. Mhaka leyi yi tipaluxa eka vutomi bya Ntsengele Godfrey (Godi) Kubayi, loyi a nga kombisa ku ka a nga enerisiwi hi nsati wa yena Lindiwe.

- Godi a a ri na nsati wa yena Lindiwe loyi a a n'wi rhandza a tlhela a n'wi xixima.
- Loko a kumile ntirho wa vumininjhere eka GDC eGiyani, u yengiwile hi ku saseka ka Mafloza loyi a a tirha na yena kutani a sungula ku xanisa Lindiwe.
- U sungurile ku vuya navusiku swinene, minkarhi yin'wana na ku vuya a a nga ha vuyi. Loko Lindiwe a ringeta ku n'wi tsundzuxa a a nga n'wi yingisi kambe a a ya emahlweni na mintirho ya yena leyo biha.
- Lindiwe u komberile malume wa Godi, Sambula leswaku a vulavurisana na ntukulu wa yena kambe ematshan'weni yo cinca mahanyelo u rhurhile a ya tshama na murhandziwa wa yena Mafloza eka Siyandhani.
- Godi u tlakusile Mafloza a ya tirha na yena ehofisini ya yena tanihi matsalana, leswi nga endla leswaku loko vana va yena va n'wi endzerile hi xikongomelo xo lava ku vona tata wa vona, Mafloza a va tlherisa.
- Godi a a nga ha yi ekaya ka yena kutani u sungurile ku antswisa muti wa Mafloza hi ku lombela mali eka GDC a n'wi akela yindlu ya manyunyuni.
- Mafloza na Godi a va tiphina kutani va hetelela va rivala na leswaku va le ntirhweni, laha va sunguleke ku endla timhaka ta masangu hi nkarhi wa ntirho, leswi endleke leswaku havambirhi va hlongoriwa entirhweni endzhaku ko voniwa nandzu.
- Mafloza u vile na nkateko wo va munghana wa yena Japisa a n'wi kumela ntirho wa tithendara, leswi endleke leswaku a sungula ku xanisa Godi.
- Godi a a hamba a biwa, a rhuketeriwa na ku tshembisiwa ku baleseriwa hi Mafloza na n'wana wa yena Vhelaphi.
- Leswi swi endlile leswaku a tlhelela eka nsati wa yena Lindiwe loyi a a n'wi rhandza na ku n'wi xixima, ku ri hi ku a a n'wi sukerile hi ku nyanyuriwa hi rirhandzu ra Mafloza a ya kombela ku rivaleriwa.

Leswi hinkwaswo swi tiyisisa leswaku loko munhu a nga enerisiwi hi leswi a nga na swona wa xaniseka evuton'wini, ku fana na Godi loyi a nga enerisiwangiki hi rirhandzu leri a a ri nyikiwa hi nsati wa yena Lindiwe kutani a n'wi sukela a ya tshama na Mafloza loyi a heteleleke a n'wi xanisa.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 11: XIMBANGU**XIMITANTSENGELE – IS Shabangu**

- 11.1 A va tshikile timbuti ta vona ti ya nghena ensin'wini ya mukhalabye Matlombe ti dya mavele.√√ (2)
- 11.2 Loko a ha kula a hanya no yingisela switsundzuxo swa vanghana va yena kasi loko se a tirha eka GDC hikokwalaho ka nkucetelo wa rirhandzu leri a a ri kuma eka Mafloza a a nga ha amukeli switsundzuxo swa vanghana va yena.√√ (2)
- 11.3 N'waMbhambhazi./Mildred.√ (1)
- 11.4 Hileswi a honiseke xitsundzuxo xa yena xa ku va a fanele a hlayisa ndyangu wa yena hi ku rhurha na le kaya a ya tshama eka Siyandhani eka murhandziwa wa yena Mafloza.√√ (2)
- 11.5 A a ri na ntlimbo wa le handle,√ u vangeriwile hi nuna wa yena Godi hi ku famba a n'wi siya a sala a hlayisa vana a ri yexe yena (Godi) a ya hlayisa Mafloza na vana va yena.√ (2)
- 11.6 A ndzi ta va ndzi nga endlangi nchumu hikuva a a endla leswi tsakisaka mbilu ya yena hikuva a nge tshuki a endla mhaka yo karhi handle ka xivangelo.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama amukelekaka.) (2)
- 11.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi nga vula leswaku a nga endlangi kahle hikuva swi veka vutomi bya yena ekhombyeni ro dlayiwa hi van'wana vavanuna.√√

KUMBE

- Ndzi nga vula leswaku u endlile kahle hikuva muti lowu a a ngenile eka wona na n'wana loyi a a ya vona yena i swa yena kasi Godi a a fanele a tikumele xa yena xitandi a aka kona leswaku a ta xiximiwa.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 11.8 A a tirha eGiyani/entsindza wa khale ka Gazankulu√ a a ri mesenjara eka ndzawulo ya dyondzo eka Byuro ya Xitsonga.√ (2)
- 11.9 rirhandzu./A.√ (1)
- 11.10 Godi a a nga tshembekangi, u pfuniwile hi nsati wa yena Lindiwe ku kuma ntirho eka GDC kambe loko se a wu kumile u tiphinile na Mafloza, a rivala hi Lindiwe./Godi a a nga yingisi loko a tshinyiwa, loko malume wa yena Sambula a n'wi tshinya leswaku a hambana na Mafloza u rhurhile a ya tshama na yena eka Siyandhani.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 11.11 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku mintirho leyinene ya khensiwa./Ndzi dyondzile leswaku vanhu van'wana va swi kota ku khensa eka lava va va endleleke leswinene evuton'wini.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 11.12 U va lemukisa hi ku xaniseka loku vaka kona eka vana loko vatswari va hambanile.√ (1)
- 11.13 Hileswi a va ri na manana loyi a a ringeta hi tindlela hinkwato leswaku va dyondza xikolo kutani a va nga tsakeli ku n'wi khomisa tingana.√√ (2)
- 11.14 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va hlayisa vana va vona hikuva i mfanelo ya n'wana un'wana na un'wana ku hlayisiwa hi mutswari wa yena.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- [25]**

MFUWO WA RIXAKA**XIVUTISO XA 12: NTSHEKETO (XITSALWANA)****RIVOMBA RA VUTSONGA – C Lambane na MT Mthombeni**

Matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya hi dyondzisa na ku hi nyika vutivi byo karhi. Leswi swi seketeriwa hi leswi humelelaka eka ntsheketo wa 'Nhwanyana wa vuhlalu' na xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' leswi hlamuseriweke laha hansi.

- Eka ntsheketo wa 'Nhwanyana wa vuhlalu', mavondzo ya vanhwanyana ehenhla ka Xikhegu na ku va va le vukatini bya Xikhegu va tsandzekile ku landzelela swileriso swa nyoka leswi va swi byeriweke hi nuna wa yena swi dyondzisa vanhu leswaku ku yingisa swi tlula magandzelo.
- Vanhwanyana va rhambanile ku ya basisa meno enambyeni kutani loko va heta va kombanile meno leswaku va ta vona leswaku i ya mani lama baseke swinene.
- Meno ya Xikhegu hi wona lawa a ya tlula ya hinkwavo kutani vanhwanyana lavan'wana va teriwa hi mavondzo. Leswi swi dyondzisa leswaku vanhu van'wana a va tsaki loko van'wana va humelela hi leswinene evuton'wini.
- Va kunguhatile exihundleni leswaku va wisela Xikhegu endzeni ka nambu leswaku a nwela, va tlhela va twanana leswaku loko va vutisiwa leswaku Xikhegu u kwihi va fanele va hlamula leswaku a va swi tivi. Maendlelo lawa ma humelerisa dyondzo ya leswaku ku tshemba munhu swi tlula hi ku tshemba ribye.
- Xikhegu u tekiwile hi nyoka leyi tshameke na yena endzeni ka nambu malembe mambirhi yi ri karhi yi n'wi hlovisa hi swiambalo swo khavisiwa hi vuhlalu. Laha ku lemukisiwa hi vutivi bya swikhholwakhholwana leswaku swa koteka leswaku munhu a nga tshama na xikokovi xo chavisa nkarhi wo leha a tlhela a vuya a ha hanya.
- Siku rin'wana Xikhegu u twiwile hi wanuna loyi a a tsema tihunyi a ri karhi a yimbelela; kutani wanuna loyi u yile a ya rhamba vanhu leswaku va ya va ya yingisela.
- Exikarhi ka vanhu lava a ku ri na mana wa Xikhegu. Nyoka yi va lerisile leswaku va andlala masangu ya kala ya fika ekaya leswaku Xikhegu a ta famba ehenhla ka wona, yi tlhela yi va lerisa leswaku va nga tirhisi Xikhegu mintirho yo tika handle ka ku rhunga vuhlalu ntsena.
- Xikhegu u vuyile a lovorwa kutani va le vukatini bya yena va byeriwa xileriso lexi vuriweke hi nyoka. Xileriso xi landzeleriwele kufikela loko nuna wa yena a tthelela entirhweni.
- Loko nuna wa Xikhegu a tlhelerile entirhweni, va le vukatini va sarile va honisa ku landzelela xileriso lexi a va nyikiwile hi nyoka kutani va n'wi nyika tshuri na musi leswaku a kandza mavele, leswi endleke leswaku ku pfuleka xidziva a mbombomela, leswi dyondzisaka vahlayi leswaku nsati u fanele ku va ekusuhi na laha nuna wa yena a tirhaka kona hikuva loko swi nga ri tano, a nga kumeka a nga hlayisekangi.
- Eka xiphato xa ndhavuko xa 'Mapungubwe' muphati u vulavula hi nhluvuko lowu tisiweke hi vukona bya ndhawu leyi.
- U hlamusela hi ta swimakiwa swo hambanahambana leswi kumekaka eMapungubwe na hilaha ndhawu leyi yi kokaka vapfumba hakona. Leswi swi nyika vanhu vutivi bya vukona bya ndhawu leyi na nhlohlotelo wo navela ku yi vona.

- Muphati u yile emahlweni a tirhisa vumunhuhati ku paluxa/kombisa vumbhoni bya leswaku ntshava ya Mapungubwe yi na matimu ya tihosi na swilo swa nkoka leswi humeleleke khale etikweni. Leswi na swona swi hlohlotelaka vahlayi ku endzela eMapungubwe ku ya kuma vutivi byo enta bya matimu ya tihosi na swilo swa nkoka swa khale.
- Muphati u tiyisisile/tshikelerile leswaku vuswikoti bya le henhla na swimakiwa swa nsuku, koporo na nghilazi swi kumeka hi xitalo eMapungubwe.
- Xiphato lexi xi pfuna swinene hikuva loko vahlayi va xi hlayile va kuma vutivi kutani va kokeka rinoko no navela ku vona ndhawu leyi, leswi nga ta endla leswaku ikhonomi ya tiko yi tlakuka.

Hinkwaswo leswi boxiweke laha henhla swi tiyisisa mhaka ya leswaku matsalwa ya mfuwo wa rixaka ya dyondzisa na ku nyika vanhu vutivi byo karhi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBEKO NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 13: NTSHEKETO (XIMBANGU)**'MANTOMBI NA XIKOXA'**

- 13.1 I ku yi hlayisa tanihi ndzhaka ya Vatsonga./I ku pfuna rixaka leswaku ri tiva mitsheketo hikuva vakokwana va manguva lawa a va ha ri na wona nkarhi wo tsheketa.√√ (2)
- 13.2 mavondzo./B.√ (1)
- 13.3 Masiku lawa ku hungasiwa hi ku langutisa thelevhixini kasi khale a ku hungasiwa hi mitsheketo.√√ (2)
- 13.4 I ku nghenisiwa ka swinsin'wana eka minkarhi yo hambanahambana loko ntsheketo wu ri karhi wu tsheketiwa.√√ (2)
- 13.5 Vana va hanya vutomi byo homboloka hikuva a va yi tivi milawu tanihileswi va nga ha kumiki tidyondzo to tshinya leti a ti kumeke eka mitsheketo.√√ (2)
- 13.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku swilo leswinene swa tirheliwa./Ndzi dyondzile leswaku ku tiyisela swa pfuna.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 13.7 U va lemukisa hi khombo leri va nga hlanganaka na rona loko va nga swi koti ku khensisa van'wana eka leswinene leswi va nga na swona.√√ (2)
- 13.8 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku u fanele ku tlangerisa makwavo eka leswi a swi kumeke leswaku na yena a ta kuma mikateko evuton'wini.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisiseka.) (2)

'SHILUNGWA'

- 13.9 Muphati u rungulela vahlayi hi Hosi Shilungwa Mhinga II loyi a phatiwaka tanihi hosi ya vutlhari swinene, leyi nga chaviki ku kongoma timhaka. Ku vuriwa na leswaku tiko ra Hosi Shilungwa Mhinga II ri kayivela swo tala loko van'wana va dya va tiphina kutani u lwa hi tindlela hinkwato leswaku tiko ra yena ri kuma mphakelo lowu faneleke wa vukorhekeri na ku nyikiwa masipala wa rona.√√ (2)
- 13.10 'Vona va banana hi rhambu ra mfenhe./Ntila wa 29.√ (1)
- 13.11 Yi tshikelela/tiyisisa leswaku Hosi Shilungwa Mhinga II u byerile vafambisi va tiko ntiyiso ntsena a ntshuxekile naswona a nga chavi nchumu.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisiseka.) (2)
- 13.12 U hlamusela leswaku Hosi Shilungwa Mhinga II u tiva na timhaka leti tekiwaka ti ri ta xihundla.√√ (2)
- 13.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ku nga va ku ri ku va a lava leswaku vanhu va ta kota ku tiva hi mintirho leyinene leyi Hosi Shilungwa Mhinga II a yi endlaka leswaku vanhu va tiko ra yena va ta vuyeriwa.√√ (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 13.14 Ndzi nga va tsundzuxa leswaku va katsa vaakatiko hinkwavo eka vukorhekeri na mintirho leyi nga kona etikweni hikuva hinkwavo i vaakatiko va Afrika-Dzonga.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisiseka.) (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 25

XIYENGE XA C: NTLANGU**XIVUTISO XA 14: XITSALWANA****HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

Xo ka xi nga heli xa hlola i xivuriso lexi vulaka leswaku xilo xin'wana na xin'wana xi na makumu. Leswi swi tiyisiwa hi leswi humeleleke eka vutomi bya Matanato na Rhoda endzeni ka tsalwa leri.

- Matanato a a rhandza Rhoda a kala a tela hi miehleketo yo tshika nsati wa yena N'wa-Xirhami, a vula leswaku i xidakwa.
- U byerile Mavhavaza leswaku u tekile xiboho xo teka Rhoda naswona nsati wa yena N'wa-Xirhami wa swi tiva.
- Loko yena na Mavhavaza va yile eka vaRhoda, Mavhavaza u n'wi byerile leswaku yena na Rhoda va fana.
- Ntiyiso wa leswaku Rhoda i n'wana wa buti wa Matanato, yena Tshikani Mininginisi Chauke, loyi a a tivitana hi ra Livhiti Sheks Chanki wu vuye wu huma erivaleni, leswi nga endla leswaku Matanato a heleriwa hi ntsako lowu a a ri na wona.
- Matanato u bohekile ku hambana na Rhoda a tlhelela ekaya eka nsati wa yena N'wa-Xirhami loyi se a a toloverile ku tixuxela ebyalweni, a a nga ha ri na mhaka na nuna wa yena hambiloko a vuyile ekaya.
- Matanato u komberile hosi ya yena Xitlhangoma leswaku a n'wi pfuna leswaku va vulavurisana na N'wa-Xirhami leswaku a hunguta ku nwa byalwa.
- N'wa-Xirhami u tshikile byalwa a tlhela a lavela nuna wa yena hlantswana.
- Matanato u sungurile ku hlayisa ndyangu wa yena a tlhela a ya tshama na nsati wa yena lontshwa eJoni ku endlela leswaku a kota ku rivala hi Rhoda.

Hinkwaswo leswi swi tiyisisa leswaku a xi kona xilo lexi nga heriki evuton'wini hikuva Matanato u swi kotile ku hambana na Rhoda loyi a a funghile leswaku a nge pfuki a hambanile na yena naswona u lava ku n'wi teka a va nsati wa yena.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 15: XIMBANGU**HLAMBA VUNWA NANDZUWE – AD Mahatlane**

- 15.1 Swi le hositele ya Jeppe./Swi le kamareni ya Matanato.√ A swi hungasa hi ku nwa byalwa.√ (2)
- 15.2 tiyimiserile./C.√ (1)
- 15.3 Hileswi a a tekile nsati wo sungula, a nga kumi vana kutani va hambana./Hileswi nsati wa yena wa vumbirhi a balekeke na vana vanharhu a n'wi siya.√√ (2)
- 15.4 Nsati wa Mavhavaza u balekile a n'wi siya a famba na vana va yena vanharhu, leswi yelanaka na ku va Topisa na yena a kumisiwile n'wana hi Xihangalasi a tlhela a n'wi ala./Havambirhi va siyiwile hi vanhu lava a va ri na vana na vona.√√ (2)
- 15.5 Hileswi a a swi tiva leswaku eka Makhuvele hi le vukatini bya Topisa kutani nuna wa yena a a nga ta swi twisisa leswaku a landziwa hi Xihangalasi loyi a nga n'wi nyenya khale.√√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 15.6 U va lemukisa hi ku xaniseka loku vanhu van'wana va hlanganaka na kona ematikweni ya vona.√√ (2)
- 15.7 Ndzi nga vula leswaku u endlile kahle hikuva Mavhavaza a a ri na ntokoto lowu ringaneke wa timhaka ta vukati naswona a a ta n'wi xixima no n'wi hlayisa hi mfanelo ka Topisa.√√ (2)
- 15.8 I ku tirhisiwa ka marito 'tatana' na 'manana' loko va vulavula.√ Hileswi Topisa se a a ri nsati wa yena tanihileswi a a n'wi lovorile kutani a a ri na mfanelo yo famba na yena kun'wana na kun'wana laha a tsakelaka kona.√√ (3)
- 15.9 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku laha ku nga na ku pfumela ku na ku humelela./Ndzi dyondzile leswaku ndzi nga heli matimba loko ndzi lava swilo swo karhi hikuva emakumu ndzi ta swi kuma.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 15.10 I Mavhavaza√ hikuva u lwile hi matimba hinkwawo ku sivela Matanato eka kungu ra yena ro teka Rhoda ku kondza a ya fikelela ku navela ka yena ka leswaku Matanato a tlhelela ekaya a ya rivalelana na nsati wa yena N'wa-Xirhami, leswi swi hetisekeke loko swi kumekile leswaku Rhoda i n'wana wa buti/hosi ya Matanato; kutani va hambana.√ (2)
- 15.11 Hileswi a a swi vona leswaku a swi nga ha ta koteka leswaku va ya emahlweni na vuxaka bya vona.√√ (2)

- 15.12 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva swi kombisa leswaku wa n'wi rhandza kutani u lava a ambarisa leswi nga ta n'wi tsakisa tanihi nuna wa yena, leswaku a ta tinyungubyisa hi yena.√√

KUMBE

A hi mhaka ya kahle hikuva Topisa u ta boheka ku pfumela hambiloko a nga swi twisisi tanihileswi a xiximaka nuna wa yena.√√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 15.13 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a hambana na yena hikuva i tatanantsongo wa yena.√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)

[25]

XIVUTISO XA 16: XITSALWANA**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

'Makwanga' swi vula ku va munhu a lava leswaku swilo hinkwaswo swi va swa yena kasi 'mavondzo' i ku va munhu a nga naveleli van'wana leswinene. Ntiyiso wa mhaka leyi wu kombisiwa hi leswi humelerisiwaka hi vutomi bya Boneka na Xikweni eka tsalwa leri.

- Xikweni a a ri na vasati vambirhi kambe hikokwalaho ka makwanga u tekile Boneka a famba na yena eJoni, a vula leswaku u chava leswaku vafana va nga ta n'wi karhata tanihileswi a ha ku huma evukhombeni kasi xikongomelo a ku ri ku ya n'wi gangisa leswaku a ta n'wi teka a va nsati wakwe.
- U sindzisile Boneka leswaku a pfumela ku tekiwa hi yena hi ku vula leswaku loko a ala a a n'wi vuyisele mali leyi a nga n'wi kurisa no n'wi cinela hi yona, laha a tlheleke a boxa leswaku yena a nge swi koti ku hlayisa Boneka a n'wi hlayisela vafana, leswi kombaka makwanga yo va Xikweni a nga tsakeli leswaku Boneka a tekiwa hi van'wana vavanuna ku ri hi ku yena u na vona vasati va yena.
- Xikweni u hlongorile vasati va yena Nwa-Vukwele na N'wa-Vusika hi xikongomelo xo lava ku tsakisa Boneka loyi a nga vula leswaku a nge swi koti ku tshama na vona hikuva wa va chava, leswi kombisaka makwanga yo va Boneka a lava Xikweni a va nuna wa yena a ri swakwe.
- Swiendlo swa Xikweni swi vuya hi yena loko se a humile phexeni laha Boneka a sungulaka ku n'wi xanisa, a vula leswaku yena a a nga n'wi rhandzi, o tilavela mali ntsena.
- Xikweni u karile a hundza emisaveni hi mbitsi leyi a a dyisiwa yona hi Boneka na ku ehleketa vasati va yena lava a nga va hlongola handle ka nandzu kambe ku ri mhaka ya makwanga ntsena.
- U sarile a xanisa vana va N'wa-Vusika hikokwalaho ka makwanga yo lava ku sala a tshama na vana va yena ntsena naswona loko Khegu a bihile emirini Boneka u tsakile, a vona ku ri ndlela ya kahle ya ku n'wi hlongola kambe hikokwalaho ka makwanga na mavondzo ya yena, loko a kuma leswaku munhu loyi a nga onha Khegu wa tirha naswona wa n'wi rhandza, u vilerile a tlhela a navela leswaku a swi ta va kahle loko a a onhile Bodzani, n'wana wa yena.
- Hikokwalaho ka mavondzo Boneka u yerile Khegu en'angeni leswaku a ta heleriwa hi vukati hi ku vona leswaku u tshamisekile, laha swiendlo swa yena hinkwaswo swi vuyeke hi yena hikuva Bodzani, n'wana wa yena u onhiwile hi Matandzeni, wanuna loyi a a ri na vasati vo tala, leswi endleke leswaku a chava na ku n'wi heleketa hi ku tiva leswaku u ta ya xaniseka.
- Loko mali yi herile u tsandzekile ku hakela yindlu, leswi endleke leswaku yena na vana va yena va hlongoriwa kutani va sungula ku xaniseka. U vile na mavondzo eka Khetani, Khegu na vamaana va vona. Loko a fikile ePhalaborwa u kumile leswaku va tiphina loko yena na vana va yena va ri eku xanisekeni.

Hinkwaswo leswi kaneriweke laha henhla swi seketela kahle mhaka ya leswaku makwanga na mavondzo a swi vuyerisi hikuva ematshan'weni yo vuyeriwa, Boneka u lo xaniseka hikokwalaho ka makwanga na mavondzo.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 17: XIMBANGU**VUKOSI I MBERHA – P Ndlovu**

- 17.1 I Rigigisi.√ A a ri mudyondzisi.√ (2)
- 17.2 tlharihela tlhelo./C.√ (1)
- 17.3 Ndzi nga vula leswaku endlelo leri ri bihile hikuva ri ta endla leswaku Bodzani a nga ha xiximi tata wa yena.√√ (2)
- 17.4 Mutsari u thyile ximunhuhakwa lexi hi ku landza hanyelo ra xona ra ku va na vukwele hikuva Xikweni loko a lava ku famba na Boneka eJoni N'wa-Vukwele u byerile Boneka leswaku loko o ya n'wi tekela nuna u ta n'wi tiva kahle.√√ (2)
- 17.5 Ya hundzukile ntiyiso hikuva leswi Xikweni a swi vuleke swi humelerile tanihileswi mali leyi Boneka a a ri na yona yi heleke kutani a sungula ku xaniseka.√√ (2)
- 17.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku minkarhi yin'wana loko u pfuna munhu u fanele u tivonela hikuva swi nga endleka leswaku ematshan'weni yo ku khensa a hetelela a ku xanisa./Ndzi dyondzile leswaku masasana u fele enhoveni hikuva ematshan'weni yo n'wi khensa ku va a n'wi hlayisile, Boneka u n'wi tekerile nuna a tlhela a n'wi hlongorisa evukatini.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 17.7 A ndzi n'wi tweli vusiwana hikuva u kumile hakelo ya leswi a swi endleke swo twisa vasati va yena, N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele ku vava hi ku va hlongola va nga ri na nandzu.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)
- 17.8 Swi le ndlwini ya Boneka eBush.√ (1)
- 17.9 Ku nga va ku ri xa leswaku a a ehleketa leswaku i Khetani a taka kutani a a lava ku n'wi tsona swakudya.√ (1)
- 17.10 Boneka a a languterile leswaku Khetani u ta xaniseka, a pfumala na ndhawu ya ku etlela a kala a ya kombela ntirho emapurasi kambe a swi humelelangi hikuva Khetani a nga xanisekangi tanihileswi a kumeke ntirho wa vusocha, a aka na yindlu leyikulu ePhalaborwa.√√√ (3)
- 17.11 U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko munhu a xanisa van'wana loko a fumile kumbe loko swilo swi n'wi fambela kahle.√√ (2)
- 17.12 I Mutirhelamfumo√ hikuva hi yena a siveleke Boneka ku fikela ku navela ka yena ko hanya hi ku tiphina hi ku va a n'wi hlongorile endlwini endzhaku ka ku tsandzeka ku hakela mali ya yindlu tanihileswi mali leyi a a ri na yona a yi herile.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (2)

- 17.13 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: U endlile kahle hikuva a a swi vona leswaku Boneka a hi mutswari wa kahle lero loko o ala a landzelelana na yena u ta xaniseka vutomi bya yena hinkwabyo.√√

KUMBE

A nga endlangi kahle hikuva hambiloko mutswari a nga ri kahle a nga hundzakeriwi hikuva u nge pfuki u kumile un'wana wo antswa ku tlula yena.√√
(Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(2)

- 17.14 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku u fanele a yisa nandzu eka Matandzeni leswaku n'wana wa yena a ta kula a tiva tata wakwe hikuva u rhandzanile na yena a ri karhi a swi tiva leswaku u na vasati vo tala.√
(Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.)

(1)

[25]

XIVUTISO XA 18: XITSALWANA**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: SWONA SWI RI SWA YINI!**

Nsatimuni/Midlayi Khosa u vile xikombiso xo biha eka vana va yena, Madambi na Nyeleti hikuva a nga swi kotangi ku va kurisa hi ku va komba mahanyelo lamanene evuton'wini bya vona.

- Madambi na Nyeleti, vana va Nsatimuni/Midlayi na Khombo Khosa va kurile hindlela yo ka yi nga amukeleki hi ku hlohloteriwa hi mana wa vona loyi a a nga pfumeli leswaku va tshinyiwa.
- Nsatimuni/Midlayi u pfumelerile Nyeleti leswaku a nghenelela eka mabulu ya yena na nuna wa yena, leswi a a nga fanelangi ku swi endla hikuva tanihi n'wana a a nga fanelangi ku nghenelela eka mabulu ya lavakulu.
- Khombo u ringetile ku tshinya Nyeleti hi timhaka to va a nghenelela eka mabulu ya lavakulu kambe Nsatimuni/Midlayi u n'wi arisile hi ku vula leswaku a nga fanelangi a xanisa n'wana, u fanele a n'wi tshika a vulavula.
- Loko N'wa-Twendi a hlamusela leswaku maseve wa vona N'wa-Khavichi u karhatiwa hi n'wana wa yena wa jaha loyi a tshamelaka ku pfuka vanhu loko a dakwile, Nsatimuni/Midlayi u vurile leswaku va yena vana a va nge swi endli, ku ri hi ku vana lava a va yingiserile, leswi nga kombiki mahanyelo lamanene.
- Hambiloko tata wa vona a ringetile ku va hlongola no va tshikisa ku yingisela timhaka ta lavakulu, mana wa vona a a vula leswaku va nga pfumeli ku hlongoriwa hikuva a hi timbyana naswona sweswi ku tirha xidemokirasi laha vatswari na vana va bulaka hi xin'wana na xin'wana swin'we eka Afrika-Dzonga lontshwa.
- Loko va ri eLulekani, eka buti wa Khombo, Freddy, Nsatimuni/Midlayi u yimelerile Madambi a vula leswaku a nga nwi byalwa hambiloko a n'wi vona leswaku u dakwile. Nsatimuni/Midlayi u yimelerile Nyeleti loko thicara Mabasa a yile ku ya burisana na vatswari hi matirhelo ya yena yo ka ya nga amukeleki exikolweni, a n'wi byela leswaku a nga xanisi n'wana wa yena, a hetelela hi ku n'wi hlongola, leswi nga riki xikombiso lexinene eka thicara na le ka n'wana wa yena.
- Loko thicara Mabasa a pfunile Madambi loko a n'wi kumile a dakwile elonji ya ka Mawaza a n'wi yisa ekaya, Nsatimuni/Midlayi, ematshan'weni yo n'wi khensa u fikile a n'wi holovela, a vula leswaku u lo n'wi sindzisa ku nwa byalwa hikuva yena u tiva n'wana wa yena a nga nwi.
- Ku kumekile leswaku Nyeleti u na xitsongwatsongwana xa *HIV*, leswi a swi ta va swi siveriwile loko mana wa yena a a n'wi dyondzisile mahanyelo lamanene.
- Madambi u pfinyile na ku dlaya Florence Nkuna kutani a khomiwa, laha a boxeke leswaku hinkwaswo leswi swi vangiwile hi mana wa yena loyi a a holovela vanhu lava a va va komba tindlela letinene evuton'wini.

Hinkwaswo leswi nga laha henhla swi tiyisisa mhaka ya leswaku Nsatimuni/Midlayi u vile xikombiso xo biha ematshan'weni yo va xikombiso lexinene eka vana va yena eku va dyondziseni mahanyelo lamanene.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$V = 15$$

$$X\&R = 10$$

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 19: XIMBANGU**XIVONI XA VUTOMI – IS Shabangu****NTLANGU: YOO, NDZI TIDLELE MINOO!**

- 19.1 Hi le kaya ka Sunday na Misery Shilenge eKhanimamba./Hi le kaya ka Sunday na Misery Shilenge.√ (1)
- 19.2 ku tlula mpimo./C.√ (1)
- 19.3 Misery Shilenge i munhu loyi loko a ri ekerekeni a dzunisaka Xikwembu tanihi mukreste wa xiviri ku ri ku u yile en'angeni a ya lava murhi wo dlaya nuna wa yena Sunday, leswi kanetanaka na swiendlo swa yena swa vukreste.√√ (2)
- 19.4 Ya hundzukile xikhovolelo hikuva nuna wa yena Sunday a nga lovangi tanihilaha a a kunguhatile hakona kambe ku lovile vana va vona.√√ (2)
- 19.5 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku siku leri munhu a faneleke ku hundza emisaveni hi rona ri tiviwa hi Xikwembu ntsena naswona loko ri nga si fika munhu a nge lovi.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 19.6 U va lemukisa hi khombo leri nga vaka kona loko va lava ku hanya hi ku encenyeta van'wana.√√ (2)
- 19.7 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a a lava ku khorwisa Misery hi vuswikoti lebyi a nga na byona byo pfuna un'wana na un'wana eka xiphiko lexi a nga na xona.√√ (2)
- 19.8 A hi mhaka ya kahle hikuva swi thyakisa kereke, swi endla onge vakhongeri hinkwavo va endla swo biha kutani va tsutsumela ekerekeni ku ya tumbela kona.√ (Maraka i yo seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (1)

NTLANGU: VA TSHIKA XO KHOMA HI VOKO

- 19.9 A a rilisiwa hi ku titimetiwa hi tihuku leti mana wa yena Xitlhanyi a a ti vekile ehansi ka yena epuremeni.√√ (2)
- 19.10 U yivile R20 loko a ha ri eGiyani College√ na swirhangiso eka Score.√ (2)
- 19.11 Swi kombisa leswaku i munhu wo kala a nga tshembekangi.√√ (2)
- 19.12 I Xitlhanyi√ hikuva u navela ku hanya vutomi bya le henhla kambe u siveriwa hi Brazil Sithole, mancingelani loyi a n'wi khomeke loko a yivile evhengeleni ra ka Score.√ (2)
- 19.13 Swi kombisa leswaku Albert u hava vulawuri eka ndyangu lowu hikuva matimba na vurhangeri bya muti swi na Xitlhanyi.√√ (2)
- 19.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: A hi mhaka ya kahle hikuva ku va a akile yindlu hi mali yo yiviwa a swi ta endla leswaku a khomiwa no lahlekeriwa hi yindlu.√√ (Timaraka i to seketela ntsena. Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XIVUTISO XA 20: XITSALWANA**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

Loko mutswari a tshemba n'wana ku tlula mpimo swi nga vanga leswaku siku rin'wana a tisola no tivangela mihloti. Mhaka leyi yi tipaluxa swinene eka Khatisa Hon'wana, mana wa Xiluva loyi a a tshemba n'wana wa yena eka xin'wana na xin'wana lexi a a n'wi byela xona.

- Loko Xiluva a byerile mana wa yena Khatisa leswaku u ya eku hlayeni eka vaDikeledi hi Ravuntlhanu kufikela Sonto u pfumerile handle ko kambisisa ntiyiso wa mhaka leyi. Leswi u swi endlile hi ku va a n'wi tshembile ku tlula mpimo tanihileswi a a tiva leswaku n'wana wa yena a a rhandza ku hlaya tibuku xikan'we na ku tshemba Dikeledi loyi a a kota ngopfu dyondzo ya Tinhlayo.
- Ematshan'weni yo va a yile eka vaDikeledi, Xiluva u endzerile murhandziwa wa yena Fumani tanihileswi a va twananile hikuva vatswari va Fumani a va yile eRustenburg empfuxelelweni.
- Hi Mugqhivela namixo, Fumani u humile ekamareni laha a a etlerile na Xiluva ku ya hlamula riqingho ro huma eka tata wa yena Gezani Munene, laha loko a tlhelela a nga kuma leswaku Xiluva u hundzile emisaveni.
- Fumani u sungurile ku rila a kala a pfuniwa hi munghana wa yena Ntsako loyi a va dyondza swin'we exikolweni xa Dyondzekani hi ku vitana maphorisa na heche.
- Vaakelani ku katsa na Khatisa mana wa Xiluva va tsutsumerile eka Munene ku ya hlamala tanihileswi a va nga swi tivi leswaku ku nga va ku humelerile yini.
- Khatisa u vutisile Dikeledi leswaku ku nga va ku ri mani loyi a hundzeke emisaveni, laha a n'wi byeleke leswaku i Xiluva n'wana wa yena.
- U sungurile ku rila hi ku twa ku vava tanihileswi yena a a tiva leswaku n'wana wa yena u endzerile munghana wa yena Dikeledi ku ya hlaya tibuku.

Timhaka hinkwato leti nga laha henhla ti tiyisisa mhaka ya leswaku ku tshemba n'wana ku tlula mpimo swi nga vanga leswaku mutswari a tisola hikuva Khatisa u tisorile ku va a nyikile n'wana wa yena mpfumelelo a nga kalangi a kambisisa ntiyiso wa leswi a a yela swona eka vaDikeledi.

MAAVELO YA TIMARAKA:

V = 15

X&R = 10

(LEMUKA: U NGA VEKELI TIGWAJU (√), KOREKETA KU YA HI RHUBIRIKI LEYI NGA EKA PHEJI YA 29. TIMARAKA TA XIVUMBeko NA RIRIMI A TI FANELANGI KU VA EHENHLA KA TA VUNDZENI.)

[25]

XIVUTISO XA 21: XIMBANGU**VADYONDZI VA NAMUNTLHA – SE Makhubele**

- 21.1 Swi le xikolweni xa Dyondzekani./Swi le xikolweni./Swi le hofisini ya nhloko ya xikolo.√ (1)
- 21.2 titsongahata.B.√ (1)
- 21.3 A a hehliwa hi ku va a tshembisile Xiluva ku n'wi tlhava hi mukwana.√ (1)
- 21.4 I vatirhikulobye exitichini xa maphorisa xa Barolonga./I vatirhikulobye.√√ (2)
- 21.5 I Fumani√ hikuva u sivela Jimmy ku va a fikelela ku navela ka yena ko rhandzana na Xiluva.√ (2)
- 21.6 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xikombiso: Ndzi dyondzile leswaku munhu a nga swi kota ku rivalela handle ka swipimelo.√√ (Amukela na tin'wana tidyondzo leti twisisekaka.) (2)
- 21.7 Ndzi nga vula leswaku u endlile kahle hikuva Fumani a nga ha hlongoriwangi exikolweni, leswi a swi ta va swi n'wi onherile vumundzuku bya yena loko a a lo hlongoriwa.√ (Amukela na man'wana maveketelelo lama twisisekaka.) (1)
- 21.8 A ndzi ta va ndzi n'wi tsundzuxile leswaku a tshemba murhandziwa wa yena eka xin'wana na xin'wana lexi a n'wi byelaka xona leswaku ku ta va na kurhula exikarhi ka vona.√√ (2)
- 21.9 I Jimmy.√ Swi kombisa leswaku i munghana loyi a nga na rirhandzu hikuva u kota ku tsundzuxa munghana wa yena eka leswo biha leswi a lavaka ku swi endla leswaku a nga weli ekhombyeni.√√ (3)
- 21.10 I ku va a nga kanetangi munghana wa yena Fumani loko a byerile Daniel Kanama leswaku u tshikile ku dzaha fole ra rihlaza, a ri karhi a swi tiva leswaku a hi ntiyiso.√√ (2)
- 21.11 Vubihi bya ku endlwa ka vugangu na ku tirhisiwa ka swidzidziharisi eswikolweni hi vadyondzi./Ku tikeriwa loku vatswari va hlanganaka na kona eku kuriseni vana manguva lawa.√√ (2)
- 21.12 Hileswi a a lwerile ntshuxeko wa Vantima va Afrika-Dzonga a tlhela a va puresidente wo sungula wa Muntima wa tiko leri.√√ (2)
- 21.13 Swi kombisa leswaku i vatswari lava va tinyiketeleke ku seketela n'wana wa vona eka tidyondzo ta yena.√√ (2)
- 21.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: Ndzi vona onge a va ta hlundzuka tanihileswi n'wana wa vona a a ha ri ntsongo naswona va ha languterile leswaku a dyondza xikolo leswaku a ta va na vumundzuku lebyinene.√√ (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

[25]

XITANDZHAKU XA A: XIYENGE XA A: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA VUTLHOKOVETSERI [TIMARAKA TA 10]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
MAAVELO YA TIMARAKA	5–6	4	3	2	0–1
VUNDZENI Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, nseketelo na matwiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 6	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhonthi ya hambanahambana; lama seketeriweke hi ku hetiseka hi xithokovetselo. -Matwiselo ya le henhla ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka kahle. -Mahlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe a nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hi mfanelo. -Matwiselo ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka. -Tinhlamulo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwiselo yo ringanela ya muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Nhlamuselo leyi nga enetisiki ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.	-Mpfumaleko wa matwiselo ya nhlokomhaka. -Nhlamuselo a yi fambelani na xithokovetselo. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na xithokovetselo.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	4	3	2	1	0–1
Xivumbeko, nkholuko na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tirhisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 4	-Xivumbeko xa nkhaqato -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo. -Ntivoririmi lowu pfumalaka swihoxo, mapeletelo na mahikahatelo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Nkholukelano wa mavonelo wa landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo komba xivumbeko. -Xitsalwana xi pfumala xivumbeko lexinene xa miehleketo na nkhaqato. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitayili swi tala ku va leswi faneleke.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki.	-Xivumbeko xa xiyimo xa le hansi swinene. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili.

LEMUKA: Loko mukamberiwa a nga tsalangi vundzeni lebyi languteriweke, a tsarile xitsalwana xa vutitumbuluxeri ntsena, nyika 0 (tandza) eka Vundzeni, Xivumbeko na Ririmi.

XITANDZHAKU XA B: XIYENGE XA B NA C: RHUBIRIKI YA MAKOREKETELO YA XITSALWANA XA MATSALWA - NOVHELE, MFUWO WA RIXAKA NA NTLANGU [TIMARAKA TA 25]

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
VUNDZENI	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Nhlamuselo ya vuenti bya mavonelo, vumbhoni na matwisiselo ya xitshuriwa. TIMARAKA TA 15	-Mhlamulelo yo hlawuleka: 14–15. -Mhlamulelo ya xiyimo xa le henhla: 12–13. -Nhlamuselo ya nhlokomhaka hi vuenti. -Mavonelo yo tlhontha yo hambanahambana; ya seketeriwa hi ku hetiseka hi xitshuriwa. -Matwisiselo ya xiyimo xa le henhla ya muxaka wa tsalwa na xitshuriwa.	-Ku kombisa ku twisisa no hlamusela nhlokomhaka hindlela leyinene. -Mhlamulelo ya vuxokoxoko ya le xikarhi. -Mavonelo laya twalaka ya nyikiwile, kambe ya nga ri hinkwawo lawa ya seketeriweke hindlela leyi languteriweke. -Ku na vumbhoni bya ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Nhlamuselo yo antswa ya nhlokomhaka; kambe a hi swiyenge hinkwaswo leswi hlamuseriweke hi vuenti. -Tinhlamuselo tin'wana letinene ti seketela nhlokomhaka. -Mavonelo man'wana ya seketeriwile, kambe a hi nkarhi hinkwawo laha vumbhoni byi tshembisaka. -Matwisiselo ya le xikarhi ya muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Mpfumaleko wa tinhlamuselo leti seketelaka nhlokomhaka. -Mavonelo matsongo ngopfu lama faneleke. -Nkayivelo wa ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.	-Mpfumaleko wa matwisiselo ya nhlokomhaka. -Maringetelo yo tsana yo hlamula xivutiso. -Mavonelo a ya tshembisi. -Mudyondzi u pfumala ntwisiso wa muxaka wa tsalwa na wa xitshuriwa.
XIVUMBEKO NA RIRIMI	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
Xivumbeko, nkholuko lowunene na maandlalelo. Ririmi, thoni na xitayili leswi tihisiweke eka xitsalwana. TIMARAKA TA 10	-Xivumbeko xa nkhaqato -Manghenelo na mahetelelo yo hlawuleka. -Mavonelo ya tumbuluxiwile no andlariwa hi mfanelo. -Ririmi, thoni na xitayili leswi twisisekaka, swo nyanyula no pfumala swihoxo.	-Xivumbeko lexi faneleke na nkholukelano lowunene wa mavonelo. -Manghenelo, mahetelelo na tindzimana letin'wana swi na nkholukelano lowunene. -Nandzelelano lowunene wa mavonelo. -Ririmi, thoni na xitayili swi tala ku va swi lulamile.	-Ku na vumbhoni byin'wana byo kombisa xivumbeko. -Ku na nandzelelano na nkholukelano kambe swi na swihoxo. -Swihoxo swa ririmi a swi talangi; thoni na xitaliyi swi tala ku va leswi faneleke. -Mavumbelo ya tindzimana hi xitalo ya lulamile.	-Xivumbeko xi komba nkunguhato lowu hoxekeke. -Mavonelo a ya na nkholukelano lowu faneleke. -Ku na vumbhoni bya swihoxo swa matirhiselo ya ririmi. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo ya tindzimana ya hoxekile.	-Mpfumaleka wa xivumbeko lexi kunguhatiweke wu kavanyeta nkholukelano wa mavonelo. -Swihoxo swo tala ngopfu swa ririmi na xitayili swi endla leswaku xitsariwa lexi xi nga amukeleki. -Thoni na xitayili leswi nga fanelangiki. -Mavumbelo yo hoxeka ya tindzimana.
MAAVELO YA TIMARAKA	20-25	15-19	10-14	5-9	0-4

- Ku nga vi na ku hambana ko tlula swiyenge swimbirhi swa vuswikoti exikarhi ka maraka ya Xivumbeko na Ririmi na maraka ya Vundzeni.
- Nhlamulo ya vutitumbuluxeri yi fanele ku nyikiwa 0 (tandza) eka Vundzeni na 0 (tandza) eka Xivumbeko na Ririmi.